

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію

Горло Наталі Віталіївни

**«Функціональні та концептуальні моделі політики іредентизму»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за
спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси**

Необхідність детального вивчення феномену іредентизму зумовлена низкою як теоретичних, так і практичних міркувань. У теоретичному плані іредентизм є своєрідним флюгером, що вказує на зміну тенденцій у міжнародній політиці. Останнім часом у теоріях міжнародних відносин дедалі частіше висловлюється думка про неминучу трансформацію майже 350-річної вестфальської системи через занепад ролі держави-нації в умовах глобалізації. Швидкі темпи регіональної інтеграції дають підстави говорити про європеїзацію національної ідентичності, а Ю. Габермас навіть говорить про «постнаціональну констеляцію» на Європейському континенті. Водночас спалахи іредентизму свідчать, що держава все ще посідає особливе місце в самоідентифікації нації та глобалізаційних процесах.

У практичному вимірі деструктивний потенціал іредентизму особливо яскраво проявився в XIX – у першій половині XX ст., засвідчивши, що жодна інша проблема не створює таких сприятливих умов для початку воєн і збройних конфліктів як прагнення однієї нації повернути втрачені, на її переконання, території. Більше того, у контексті анексії Криму, посилення націоналістичних настроїв у низці європейських держав, зокрема в Угорщині, Україна уже стикнулася з відкритим чи прихованими проявами іредентистських намірів сусідів, що вимагає вироблення комплексу заходів з протидії таким тенденціям. Усі ці чинники й зумовлюють актуальність роботи Н. В. Горло.

Дисертантка чітко сформулювала мету – вивчити особливості реалізації різних моделей політики іредентизму і з'ясувати вплив іредентизму на сучасні політичні процеси, й успішно реалізувала усі поставлені дослідницькі завдання,

зокрема щодо: з'ясування специфіки іредентизму в контексті інших етнооб'єднувачих і відцентрових рухів; розкриття сутності і структурних елементів іредентизму, визначення передумов його появи та стратегічних цілей кожного з учасників іредентистської тріади; виявлення шляхів подолання деструктивного впливу іредентизму на внутрішньополітичні процеси у поліетнічній державі тощо.

Вдале поєднання методологічного інструментарію, в основі якого лежить конфліктологічна парадигма, раціональний, системний та порівняльний підходи, комплекс загальнонаукових та політологічних методів, значний обсяг опрацьованої літератури (майже 500 позицій, у тому числі й зарубіжних авторів) дало змогу автору отримати науково обґрунтовані висновки, що характеризуються науковою новизною та практичною значущістю.

Безсумнівним здобутком Н.В. Горло є розробка комплексної моделі дослідження іредентизму, що включає уточнення понятійного апарату, виявлення його структури, змісту та аналіз стратегій учасників, виділення його функціональних моделей та проявів на внутрішньополітичному та міжнародному рівнях. Автором також введено у науковий обіг поняття «політики іредентизму» та досліджено її інтелектуальний ресурс, під яким розуміється сукупність інформації, знань і вмінь представників творчої інтелігенції, здатних аргументувати доцільність проведення такої політики.

Варто відзначити належну структурованість, логічність викладу, належне оформлення наукового апарату роботи. Структура дисертаційної роботи підпорядкована реалізації поставленої мети, виконанню дослідницьких завдань та відповідає логіці дослідження. У першому розділі розглянуто понятійно-категоріальний апарат дослідження та представлено основні підходи до вивчення феномена іредентизму. На особливу увагу заслуговує запропоноване авторкою співвідношення таких споріднених явищ як уніонізм, паннаціоналізм та іредентизм (с. 89) та визначення останнього як етнополітичного процесу, який являє собою сукупність стратегій і дій іредентистської держави й іреденти

– національної меншини у складі поліетнічної держави, метою яких є об'єднання в одній державі етнічної спільноти (с. 113).

Другий розділ присвячено аналізу суті, структури та акторів іредентизму, розглянуто наявні типології цього феномену та запропоновано нову його класифікацію. Дисертанта слушно зазначає, що в основі іредентизму лежить «велика ідея» – об'єднавча стратегія розділеного народу або ж суто великодержавна чи пан-націоналістична ідея. Причому у такій ідеї можуть бути присутні усі складові, але в залежності від обставин на перший план виходить лише одна мета, інші ж є другорядними (с. 161). Так зацікавленість держави у підтримці одноплеменців за кордоном і взаємодія з ними прийнятними засобами вважається цілком нормальним явищем (економічне чи культурне співробітництво у прикордонних регіонах в місцях їх компактного розселення), а декларування відродження «Великих держав» вже є прерогативою радикальних політичних організацій, адже фактично це заклики до перегляду державних кордонів, тобто зазіхання на суверенітет сусідньої держави. У роботі дано повну характеристику ідей грецької «Мегалі ідея», «Великої Сербії», *România Mare*, *Magna Hungaria*, «Великої Хорватії», «Великої Албанії», «Великої Болгарії» та «руського мира» (с. 162 – 177).

Оскільки саме багатоетнічні держави стають об'єктом іредентистської політики, то у наступному розділі детально розглянуто внутрішньополітичні чинники, що загрожують територіальній цілісності державі. У ньому авторка доходить висновку, що вплив політичного режиму на формування іредентистських настроїв є одним з визначальних і беззаперечних (с. 237). Хоча іредентизм може виникнути у багатоетнічних державах з різними типами політичних режимів, однак природа ліберального режиму, який декларує і гарантує свободу вибору, слова, чим і користуються політичні лідери, створює найбільш сприятливі умови для появи та реалізації іредентистських гасел.

З'ясувавши особливості розвитку феномена іредентизму на внутрішньополітичному рівні, у четвертому розділі автор береться за виконання наступного дослідницького завдання – дослідження його специфіки

на вищому, міжнародному рівні. Саме тут автор детально вивчає функціональні моделі політики іредентизму залежно від системи міжнародних відносин та типу іредентизму (об'єднавчого, експансіоністського, латентного, поміркованого) (с. 289-299). У дисертації слушно констатується, що «світова спільнота до сьогодні не виробила єдиного способу реагування на реалізацію політики іредентизму, адже у цьому випадку вирішальне слово залишається за світовими політичними лідерами, які мають власні інтереси у певному регіоні» (с. 345).

Останній розділ дисертації присвячено Україні, а саме впливу іредентистського чинника на внутрішньополітичні процеси в державі та на характер її відносин з сусідніми державами. Н. В. Горло виділяє потенційно небезпечні меншини, які встановили досить тісні зв'язки зі спорідненими державами, а саме: російську, угорську і румунську (с. 348-363), пропонує рекомендації щодо державної етнополітики (с. 376-387) та акцентує увагу на необхідність виваженої регіональної політики та децентралізації заради недопущення проявів іредентистських настроїв (с. 388-409).

Вважаємо, що дисертантка представила цілісне і систематизоване дослідження феномену іредентизму, яке не лише систематизувало накопичені раніше вітчизняною та зарубіжною політологією знання у цій сфері, а й збагатила вітчизняну політичну думку новим концептуальним підходом завдяки детальному аналізу функціональних та концептуальних моделей політики іредентизму.

Наукова та практична значущість результатів дисертаційного дослідження була апробована на більш ніж двадцяти міжнародних наукових та науково-практичних конференціях, а також підтверджена 57 публікаціями, серед яких індивідуальна та колективна монографії, 23 наукові статті, опубліковані у вітчизняних фахових виданнях з політичних наук, 4 статті у закордонних наукових періодичних виданнях, та 23 тези доповідей. У теоретичному плані дисертація та її висновки сприяли формуванню системного і цілісного знання про природу іредентизму як політичного процесу у

вітчизняній політології, а матеріали дослідження можуть використовуватися у навчальному процесі та при виробленні державної політики у сфері міжетнічних відносин та удосконаленні відносин між органами публічної влади на усіх рівнях державного управління.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу загалом, вважаємо за необхідне звернути увагу дисертантки на певні дискусійні моменти, що потребують пояснення.

1. У дисертації доволі детально проаналізовані етнополітичні чинники іредентизму, зокрема у другому розділі. Однак у контексті політичних процесів та міжнародних відносин варто було б зробити акцент на значенні території для етносу. Адже ні материнська держава, ні етнічна меншість не ставлять питання про захист своїх мовних, культурних, релігійних прав, а йдеться про приналежність конкретної території тій чи іншій державі. Більше того, як стверджують конструктивісти, етнічність може штучно формуватися або ж актуалізуватися для обґрунтування територіальних претензій до сусідніх держав.

2. Четвертий розділ роботи присвячений загальному аналізу впливу іредентизму на систему міжнародних відносин та міжнародно-правовим документам, що регулюють відносини між державою та етносами. Однак варто було б звернути увагу на еволюцію самого феномена іредентизму, зокрема підходів до врегулювання такого роду конфліктів та регіональні особливості. Так М. Корнпробст у своєму дослідженні «Іредентизм у європейській політиці» (Kornprobst M. Irredentism in European politics, 2009), яке дисертантка згадує у своїй роботі, звернув увагу на те, що вирішення іредентистських суперечок після Другої світової війни в Європі радикально змінилося. Попри те, що між 1946 та 2000 роками загальна кількість випадків іредентизму була такою ж як і від 1848 року до початку Першої світової війни, та дещо меншою ніж у міжвоєнний період, однак на відміну від попередніх періодів лише один випадок залишився невирішеним – між Великобританією та Іспанією щодо Гібралтару. Навіть більше, при врегулюванні таких конфліктів не відбулося

жодних територіальних змін із застосуванням сили, як це було раніше, а майже 90% суперечок завершилися мирним визнанням.

3. На с. 278 дисертації зазначається, що «надання статусу автономії або інших компенсацій для нівелювання іредентистських настроїв – досить ефективний інструмент. Таку практику реалізує сучасна Македонія, чверть населення якої складають албанці». Однак існує альтернативна точка зору. На думку македонської дослідниці Біляни Ванковської реалізація Охридської угоди, яка поклала кінець збройному конфлікту між македонцями та албанською меншиною у 2001 році, фактично інституціоналізувала етнічний поділ країни і закріпила в Конституції права албанців, змусивши враховувати думку меншини, точна кількість представників якої є предметом суперечок. Оскільки не створено передумов для інтеграції цих двох частин суспільства Македонії, то ризик відродження Великої Албанії шляхом відділення частини македонської території є досить великим.

4. Автор досить детально проаналізувала анексію Криму у контексті російського іредентизму. Однак варто було б згадати про місце кримських татар та півострова в ідеології пантюркізму. Адже саме в Криму у кінці XIX ст. видавався один з перших рупорів пантюркізму – газета «Терджиман», що пропагувала ідею просвіти й об'єднання усіх тюркських народів Російської імперії.

5. Практичної значущості роботі додав би аналіз у контексті іредентизму можливих варіантів розв'язання конфлікту на сході (зокрема реалізація Мінських угод із наданням особливого статусу окремим районам Донецької та Луганської областей) та доцільність задоволення нинішніх вимог кримських татар про закріплення у Конституції України національно-територіальної автономії півострова.

6. У дисертації цілий підрозділ 2.6 присвячено методології дослідження іредентизму, однак це не знайшло повного відображення в авторефераті. Так, в авторефераті розписані раціональний, системний, порівняльний, нормативно-ціннісний підходи, згадується конфліктологічна парадигма, моделювання,

історичний, логічний та історіологічний методи. Тоді як в дисертації на с. 203-224 додатково розглянуто низку теорій (раціонального вибору, колективного вибору, ігор) тощо.

Висловлені зауваження та побажання, звичайно, не применшують здобутків автора дисертації, а радше вказують напрями подальших наукових пошуків. Тому дисертаційне дослідження Н.В. Горло «Функціональні та концептуальні моделі політики іредентизму» заслуговує на позитивну оцінку. У ньому містяться обґрунтовані та достовірні результати, що в сукупності вирішують поставлене наукове завдання. Автореферат повною мірою відбиває зміст дисертації. Базові положення, які винесені на захист, адекватно викладено в публікаціях, що визнані фаховими.

Зміст автореферату є ідентичним до змісту основних положень дисертації. Висновки, отримані в процесі дослідження, є достатньо обґрунтованими й відзначаються науковою новизною.

За змістом і оформленням дисертаційна робота відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор – Горло Наталя Віталіївна – заслуговує здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент:

провідний співробітник Інституту держави і права

ім. В.М. Корецького НАН України

доктор політичних наук

О.М. Стойко

Стойко О.М.

